

Гордана ГАРИЋ ПЕТРОВИЋ*

Историјски институт

Београд

<https://orcid.org/0000-0002-9281-8795>

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ УПРАВЕ ЕРГЕЛЕ ИЗ 1888. ГОДИНЕ СА ОСВРТОМ НА ПРЕТХОДНИ ПЕРИОД РАДА

Анстракт: Тема рада је пословање Управе Државне ергеле, дато у извештају који је 1888. године сачинила сама Управа завода. Извештај који је приређен односи се и на ранији период, почевши од 1854. године. Подаци из периода до 1888. године садрже мање детаља. На основу овог извештаја могуће је реконструисати имовину и различите области рада Управе Државне ергеле у Љубичеву и Добричеву, као што су број пастува, опасаних приватних кобила, распоред пастува по окрузима, врсте коња по узрасту и полу, број говеда, врсте и стање заводских добара и приход од њих, количина произведених и утрошених пољопривредних култура, примљених и утрошених буџетских средстава. Највише података дато је за 1888. годину и претходних десет година, док су подаци за ранији период, као што је већ напоменуто, оскуднији.

Кључне речи: Државна ергела, Љубичево, Добричево, извештај о раду, коњи, пастуви.

Abstract: This paper deals with the operations of the State Stud Farm Administration, presented in a report compiled in late 1888 by the Administration. The presented report also refers to an earlier period, starting from 1854. Data relating to the period up to 1888 contain fewer details. Based on this report, it is possible to reconstruct the assets and various areas of work of the State Stud Farm Administration in Ljubičevo and Dobričevo, such as the number of stallions, privately owned mares covered, the distribution of stallions by district, types of horses by age and sex, the number of cattle,

* gordana.garic.petrovic@iib.ac.rs

the types and condition of the farm's properties and income derived from them, the quantity of agricultural crops produced and consumed, and the budget funds received and spent. Most data are provided for the year 1888 and the previous ten years, while data for the earlier period, as already noted, are more scarce.

Keywords: State Stud Farm, Ljubičevo, Dobričevo, report on operations, horses, stallions.

Документ који овом приликом приређујемо за штампу настао је 31. децембра 1888. године. У питању је извештај о раду Управе Државне ергеле.¹ Саставио га је тадашњи управник Лазар Јовановић. Од посебног значаја је чињеница да је овај извештај настао након проблема с којима се овај завод суочио почетком 1888. године као последицом нерационалног пословања претходног управника Крсте Петровића, који је у периоду своје управе начинио знатне дугове. Дугови су почели да се гомилају још од његовог ступања на дужност 15. фебруара 1883. године, након преласка Државне ергеле под надлежност Министарства народне привреде. Ради разрешења проблема дугова формирана је почетком 1888. године посебна комисија која је испитала финансије, имовину и пословање установе. Након завршетка рада комисије установљено је да је документација несавесно вођена и да је начињен дуг у износу 38.574,71 динар, који је покривен из државног буџета. Министарство је одлучило, и пре почетка рада комисије, да дотадашњег управника Крсту Петровића²

¹ О различитим аспектима рада Управе Државне ергеле видети: Бојана Миљковић Катић, *Пољопривреда Кнежевине Србије (1834–1867)*, Београд 2014, 279; Гордана Гарић Петровић, *Земљорадња у Србији (1878–1912)*, Београд 2017, 66–68; иста, „Дугови Управе државне ергеле начињени у периоду од 1882. до 1888. године”, *Мешовита грађа (Miscellanea)* 45 (2024) 253–301; иста, „Pastuvske stanice u Kraljevini Srbiji”, u: *Zbornik radova i kratkih sadržaja. 34 savetovanje veterinara Srbije*, Београд 2023, 447–455; иста, „Проблем издатака Управе државне ергеле у Љубичеву за чиновнике и служитеље”, *Мешовита грађа (Miscellanea)* 40 (2019) 121–142.

² Крста Петровић је постављен 21. априла 1858. за привременог протоколисту, архивара и регистратора Економског одељења Министарства унутрашњих дела. Указом од 14. марта 1859. године постављен је за столоначелника друге класе речених одељења и остао је у том звању до 9. јануара 1860. године. Указом од 15. фебруара 1883. године постављен је за управника Државне ергеле прве класе с платом од 5.052 динара, а указом од 27. јануара 1888. стављен је у пензију. Дужности управника разрешен је тек 31. марта исте године. Државни архив Србије [=ДАС], Министарство народне привреде, Одељење за земљорадњу и сточарство [=МНП, 3], 1888, нефасцикулисано, ЗБр.600.

пензионисао, што је и учињено указом од 27. јануара 1888. године. Нови управник Лазар Јовановић³ преузео је управу над заводом тек 15. марта.⁴

На крају календарске године Лазар Јовановић је сачинио опширан извештај о Државној ергели, који је подељен на 12 делова. У извештају није обрадио само податке који су се односили на кратак период његове управе, већ и неке који се односе на претходне године. Најранији забележени подаци односе се на број коња који је ергела поседовала 1852. године (86, од тога 11 пастува). Почев од 1857. године држава је започела праксу да своје пастуве користи за опасивање кобила приватних лица. Те године пастуви су послати у само четири места, где су опасали 17 кобила. С временом рад на ширењу бољих раса коња постепено се интензивирао, тако да је 1888. године било 37 пастувских станица у којима су опасане 2.933 кобиле.

Поред извештаја о броју коња, њиховом полу и старости, као и о броју пастувских станица и опасаних кобила, у извештају се наводе и подаци о говедима у власништву ергеле. Велики део њих коришћен је као радна снага на заводским добрима, док је пет бикова алгајске расе и шест бикова мелеза алгајске и сименталске расе коришћено за приплод.

Управа Државне ергеле располагала је знатном непокретном имовином. У Љубичеву и Добричеву државно пољопривредно добро су чиниле различите врсте парцела површине 1.246 хектара. Поред тога што се један део земљишта користио за испашу коња, део је био и под ливадама (уз Мораву и Дунав), баштама и различитим усевама (јечам, овас, кукуруз, пшеница). Мање су сејани пшеница, просо, хељда и луцерка. На добру су коришћене пољопривредне машине, за то доба

³ Лазар Јовановић је завршио реалку у Београду и касније пољопривредне академије у Алтенбургу и Хохенхајму. Од 1. септембра 1873. постао је чиновник у државној управи. Био је професор Земљоделско-шумарске школе. Године 1883. постављен је за секретара у Министарству финансија, а касније у Министарству народне привреде. Као чиновник Министарства народне привреде био је члан Комисије за борбу против филоксере. За управника Државне ергеле постављен је 27. јануара 1888. Године 1894. био је министар народне привреде у влади Светомира Николајевића. Од 1898. налазио се на челу Одељења за земљорадњу и сточарство Министарства народне привреде. Био је члан Српског пољопривредног друштва, а од 1882. члан Уредништва листа *Тежак*. ДАС, МНП, З, 1888, Ф I 88/88; ДАС, МНП, З, 1886. нефасцикулисано, Збр.1969; М. Миљковић, „Производња и гајење коња”, *Тежак*, VII (1885) 384; „Позив”, *Тежак* XI (1880) 41; „Извештај”, *Тежак* XIII (1882) 145; „Личне новости”, *Тежак* XIV (1883) 116; *Државни календар Краљевине Србије за 1898. годину*, Београд 1898, 68.; *Државни календар Краљевине Србије за 1899. годину*, Београд 1899, 102; Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије (1835-1941), Београд 1988, 139.

⁴ Г. Гарић Петровић, „Дугови Управе државне ергеле”, 254–255.

ретке у Србији. Тако су и у Добричеву и у Љубичеву коришћене машине за сејање, као и машине за вршидбу – у Љубичеву покретане животињском снагом, а у Добричеву парна.

Државна ергела остваривала је приходе од усева који су гајени, као и од радионица, таксе за пастуве и бикове, стоке и аренди од појединих добара. Сви ови приходи, заједно с ванредним приливима, у 1888. години износили су 23.843,47 динара. Поред тога, исте године су произведени усеви чија је вредност износила 50.176,16 динара. За издржавање и унапређење завода сваке године је опредељивана одређена сума у државном буџету. Она је у рачунској 1888. години износила 129.872,20 динара. Од тога је на плате чиновника и служитеља, издржавање ергеле и оправке зграда утрошено 122.008,23 динара, а уштеђено је 7.863,97 динара.

Пописане зграде већином су биле у лошем стању због старости и лошег материјала од кога су саграђене. За поправку мањих зграда већ је била припремљена потребна грађа, док се за веће радове (пастувска коњушница у Добричеву, коњушница за кобиле у Љубичеву, затворени мањез у Љубичеву, довођење воде у Добричево) очекивала помоћ Министарства народне привреде.

Посебан проблем представљала је радна снага у заводу. Чинили су је унајмљени служитељи и осуђеници. Према речима управника Јовановића, завод се могао у потпуности ослонити само на савестан рад служитеља који су обављали службу годинама. Мале плате одбијале су бољу радну снагу, тако да су у ергелу долазили на рад само они који нису имали другог избора. То је био посебно изражен проблем код неге коња. Још веће тешкоће завод је имао с осуђеницима, који су били склони бежању. У свом извештају Јовановић наводи мноштво разлога због којих су осуђеници представљали огроман терет упркос томе што је њихов рад био неопходан, нарочито код тешких земљорадничких и физичких послова.

Извештај који се овом приликом приређује за штампу чува се у Државном архиву Србије у фонду Министарства народне привреде, Одељења за земљорадњу и сточарство (МНП, З) у нефасцикулисаној грађи за 1888. годину. Архивиран је у Министарству народне привреде под бројем Збр. 1 за 1889. годину. Документ је приређен без правописних и граматичких интервенција.

*

Бр 2541

31. Децембра 1888 год.

Љубичево

Господину Министру народне Привреде

О свом раду постигнутим и резултатима у прошлој рачунској години, Управа ова част има поднети Господину Министру Народне Привреде овај извештај.

Ну како је овај годишњи извештај Управа државне ергеле први од установљења Министарства Народне Привреде, те Управа ова сматра за дужност, да пре него пређе на сами предмет, баци кратак преглед на развитак овога завода од дана успостављања његовог до данас, а нарочито за последњих десет година.

I

Завод државне ергеле успостављен на измаку 1852. год. Канцеларија његова била је прво време у Ћуприји и ту је остала до 1859. год., затим је до 15 Новембра 1860 год. постојала привремено у Пожаревцу и од тога дана је у Љубичеву. Које се онда звало „Морава” но које је решењем Министра Финанција од 20. Маја 1866. год. ЕН^о 1265 добила своје садашње име.

У прво време, а то је од дана успостављања па све до месеца Маја 1860, завод државне ергеле био је буџетска установа, а тек 5. Маја поменуте године ЗН^о 1269 (Збор. XIII стр. 70) добио је своју законску основицу.

Како бројно стање коња у заводу државне ергеле од успостављања његовог до данас видеће се из ове таблице. Тако је било:

	Врсте коња	1853	1858	1863	1868	1873	1878	1883	1888
		Година							
1	Пастува	11	30	54	76	124	81	97	122
2	Ждребаца	8	37	91	123	76	63	85	82
3	Кобила	53	82	99	156	107	74	60	68
4	Ждребица	14	47	94	129	84	84	60	80
	Свега	86	196	338	484	391	302	302	352

Приплођени и одрасли пастуви, почевши од 1857. године, разашиљани су сваке године преко лета на више места по отаџбини ради запасивања приватних кобила.

У 1857 години били су државни пастуви распоређени на свега 4 места а у 1888 години на 37 места.

У 1857 години било је за опасивање приватних кобила свега 17 а у 1888 години свега 117 пастува.

Како је овај број свега опашених приватних кобила растао или опадао у временским размацима може се видети из ове таблице:

	Године	Опашано приватних кобила	Примедба
1	1860	143	Ранијих података о томе нема
2	1865	1.844	
3	1870	2.563	
4	1875	2.448	
5	1880	2.107	
6	1885	3.078	

На колико је у сваком округу посебице опашено приватних кобила за последњих десет година, може се видети из ове таблице:

	У округу	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1878-1887		Примедба
												Свега	Просечно	
1.	Алексиначком	56	69	96	90	117	86	65	75	97	117	865	86	За непопуњена места у овој таблици нису могли да се нађу подаци
2.	Београдском	123	156	167	185	198	179	233	167				176	
3.	Ваљевском	113	127	143	155	173	150	180	198	135	164	1538	154	
4.	Врањском	-	26	25	18	28	46	62	72	41	41	339	38	
5.	Јагодинском	50	94	84	84	103	115	99	107	102	95	933	93	
6.	Књажевачком	24	61	36	53	55	41	58	61	58	62	509	51	
7.	Крагујевачком	108	169	236	283	310	288	306	308	240	200	2.438	244	
8.	Крајинском	38	48	49	49	56	54	61	48	36	38	477	48	
9.	Крушевачком	99	108	126	-	144	134	135	160	176	186	-	141	
10.	Нишком	10	50	21	64	53	64	80	117	123	124	706	71	
11.	Пиротском	12	25	21	27	37	50	57	59	19	36	343	34	
12.	Подринском	44	60	44	40	72	41	70	52	46	64	533	53	
13.	Пожаревачком	92	159	157	173	255	279	303	381	289	349	2.437	244	
14.	Рудничком	42	46	60	56	69	69	47	54	53	46	542	54	
15.	Смедеревском	91	114	148	161	187	160	189	170	110	138	1.468	147	
16.	Топличком	-	55	51	46	57	54	79	73	64	45	524	58	
17.	Ђуријском	222	263	273	329	385	369	414	380	281	328	3.244	324	
18.	Ужичком	42	36	25	28	25	61	61	53	42	42	415	41	
19.	Црноречком	146	150	144	201	207	100	234	226	183	223	1.874	187	
20.	Чачанском	62	84	76	96	78	122	120	135	107	121	1.002	100	
21.	Шабачком	92	145	124	165	176	205	192	182	172	254	1.707	171	
	Свега	1.466	2.045	2.107	-	2.785	2.727	3.075	3.078	-	-	-	2.518	

На економну страну овога Завода није обрађана готово никаква пажња све до пре десет година, већ је скоро сва храна која је била нужна за исхрану заводске стокe, осим сена, а често и оно, набављано за новац.

Колико је пређашњих година на заводским добрима произведено хране и које поименце, не зна се насигурно, но ради оријентирања овде се наводе ти податци за последње три године из којих се бар површно може да види производна снага заводског добра:

Године	Врсте хране	Љубичево	Добричево	Свега
		Килограма		
1885	Јечма	18.882	40.721	59.603
	Овса	20.767	22.484	43.251
	Кукуруза	18.547	20.470	39.017
	Наполице	1.590		1.590
	Проса	103		103
	Пшенице	82		82
	Сена	586.457	140.000	726.457
1886	Сламе	40.000	70.000	110.000
	Јечма	35.098	34.419	69.517
	Овса	15.004	44.224	59.228
	Кукуруза	17.785	16.800	34.585
	Наполице	67		67
	Сена	768.577	250.000	1,018.577
1887	Сламе	100.00	140.000	240.000
	Јечма	42.107	45.868	87.972
	Овса	25.510	44.835	70.345
	Кукуруза	14.326	20.000	34.326
	Наполице	6.224		6.224
	Сена	510.361	250.000	760.361
1887	Сламе	101.380	150.000	251.380

Исто тако нису могли да се приберу ни ранији податци о утрошеној храни у овоме заводу, него се они овде стављају само за последње три године, тек колико да се види која се количина које хране у заводу годишње потребује:

Године	Врсте хране	Љубичево	Добричево	Свега
		Килограма		
1885	Јечма	127.982	37.975	165.957
	Овса	74.744	28.726	103.470
	Кукуруза	20.411	23.294	43.705
	Сена	677.125	120.500	797.625
	Сламе	193.428	99.000	292.428
1886	Јечма	144.123	34.618	178.741
	Овса	75.320	19.867	95.187
	Кукуруза	21.392	22.338	43.730
	Сена	624.451	169.656	794.107
	Сламе	204.836	101.025	305.861
1887	Јечма	152.277	23.770	176.047
	Овса	96.451	14.570	111.021
	Кукуруза	14.439	4.906	19.345
	Сена	748.722	154.000	902.722
	Сламе	212.361	96.000	308.361

Напоследку и податци о приходу овога завода за раније године нису се могли наћи у архиви управној при свем томе што су најприлијежније потраживани. Колики је пак приход Управе државне ергеле био за последњих десет година видеће се из ове таблице:

Р. број	Приход од	1878		1879		1880		1881		1882		1883		1884		1885		1886		1887	
		дин	п.	дин	п.	дин	п.	дин	п.	дин	п.	дин	п.	дин	п.	дин	п.	дин	п.	дин	п.
1																					
2	Баште	793	58	1.182	10	1.825	93	3.057	42	1.066	25	833	65	1.612	20	2.504	61	3.718	37	4.161	70
3	Ране и усева	723	27	4.953	81	3.135	70	3.224	22	2.957	88	3.154	83	1.027	80	1.861	59	554	23	2.024	65
4	Радијоница	57	25	87	32	442	52	281	54	177	40	22	-	87	-	29	-	20	40	43	20
5	Пастув. такса	3.430	83	5.478	86	5.291	69	5.850	43	6.626	85	6.354	39	6.836	27	8.082	64	5.931	45	6.144	95
6	Сточарства	1.057	55	3.782	79	9.510	64	4.150	35	2.407	23	24.612	35	1.181	15	210	25	322	84	186	60
7	Аренде добара	7.052	17	4.477	09	8.665	24	3.922	39	3.019	51	3.343	-	7.411	03	4.348	88	3.117	90	4.011	-
8	Быков. такса	53	88	91	80	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	112	-
9	Ванредни	830	21	1.474	92	508	17	615	12	138	95	500	81	484	33	199	34	525	33	217	99
	Свега	13.998	74	21.528	69	29.379	89	21.101	47	16.394	07	38.821	03	18.639	78	17.236	31	14.194	52	16.902	09

Према томе како се завод државне ергеле развијао или опадао, као и према томе да ли се мања или већа пажња обраћала на економну суштину његову расли су у исто време и издаци чињени на његово издржавање.

Како су издаци заводски расли или опадали у временим размацима од његовог успостављања до најновијег времена, може се видети из ове таблице:

Р. број	Године	На плате		На трошкове		Свега	
		дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.
1	1854	10.400	-	9.276	-	19.675	-
2	1859	29.887	60	24.106	45	53.994	05
3	1864	54.830	20	71.483	70	126.313	90
4	1869	73.570	60	110.910	70	184.481	30
5	1874	76.660	70	110.827	30	187.488	-
6	1879	76.149	38	46.060	63	122.210	01
7	1884	66.582	17	61.279	79	127.861	96

А колико су они опет износили по партијама и укупно за наредних осам година, видеће се из ове таблице:

Р. број	Године	Плата званичника		Плата служитеља		Издржавање ергеле		Оправљање зграда		Свега	
1	1880	16.903	20	58.573	46	55.091	24	1.500		132.067	90
2	1881	16.759	43	51.504	11	32.315	62			100.210	16
3	1882	16.155	12	55.241	77	61.829	96			133.226	85
4	1883	10.084	79	49.683	74	68.294	79	623	10	127.682	42
5	1884	11.134	47	55.447	70	60.554	24	725	55	127.861	96
6	1885	13.022	20	74.899	92	50.070	79	3.933	28	141.926	19
7	1886	13.480	79	82.757	12	40.976	39	6.000		143.184	30
8	1887	12.469	40	74.558	19	54.419	81	6.352	12	147.799	52

До 1 Јула 1859 године био је завод државне ергеле под врховним надзором Министарства унутрашњих послова, као и сви остали економни заводи; од тога дана па до 1 Новембра 1872 године био је под управом

Министарства Финанције; од тога дана па до 1 Новембра 1882 год. стојао је под надзором Министарства Војног; од тога дана па до успостављања Министарства Народне Привреде био је под надзором Министарства Финанције, и напоследку, од установљења Министарства Народне Привреде стоји под врховним надзором поменутог Министарства.

Једно због тога, што се врховни надзор над овим заводом тако често мењао, а с њиме, у исто време, и правац заводски, друго због тога, што на Управи овога завода није било сваки пут људи, који би и хтели и умели о унапређењу његовом старати се, и треће, напоследку, зато што заводу нису увек стављана на расположење она средства, која су за његов развитак необходимо потребна: Завод је час бујно напредовао а час опет очигледно опадао, као што се то из досадашњег прегледа може јасно видети.

II

До 26. Јануара ове године био је управитељ државне ергеле г. Крста Петровић: но Указом Његовог Величанства Краља од 27. Јануара 1888. год. пензионован а на његово место, Указом од истог дана, постављен је за Управитеља потписани.

Предаја и примање дужности отпочето је 8. Фебруара а довршено 31. Марта, када је г. Петровић и од дужности разрешен.

У каквом је стању потписани примио овај завод од бившег Управитеља, може се видети из извештаја комисије, која је претписом Господина Министра Народне Привреде од 26. Фебруара ове године ЗН^о 219 одређена, да при примању и предаји дужности присуствује.

III

Колико је у прошлој рачунској години било у заводу државне ергеле коња, колико је приплођено, прирасло, продато и угинуло и, напоследку колико је остало за ову рачунску годину, може се видети из овога прегледа:

Извештај о раду Управе ергеле из 1888. године са освртом на претходни период рада

Редни број	Врста коња	Било 1 Новем. 1887 год.	У току 1888 године			Свега било 1888 год.	У току 1888 године			Било 1 Новембра 1888. год.
			Приплођено	Прирасло	Свега приновљено		Продато	Угинуло	Свега расхиодовано	
1	Пастува	122		10	10	132	21	1	22	110
2	Ждребаца од 4 г	10				-				15
3	„ од 3 г	15				15				12
4	„ од 2 г	17				17	4	1	5	16
5	„ од 1 г	17				17		1	1	20
6	Ждребади мушки	-	23		23	23	1	2	3	-
7	Кобила	68		13	13	81	8	1	9	72
8	Ждребица од 4 г	16				-	2	1	3	12
9	„ од 3 г	12				12				14
10	„ од 2 г	14				14				17
11	„ од 1 г	17				17				20
12	Ждребади женски	-	21		21	21		1	1	-

Од 68 приплодних кобила, колико је, према горњој таблици, било у заводу државне ергеле:

1) Ождребило се	44 грла	или	65 %
2) Остало јалових	20 грла	или	30 %
3) Побацило је	3 „	„	4.4 „
4) Угинуло је	1 „	„	0.6 „

Међу приплођеним ждребадима било их је:

1) Мушких	23 грла	или	52.26 %
2) Женских	21 „	„	47.74 „

Кобиле са ждребадима задржане су преко лета на паши у Љубичеву, а све јалове и прирасле, пошто су најпре опашене, као и сви ждребци и ждребице, упућени су на дан 1 Маја на пашу у Белу Реку, која је предходно преграђена на две половине тако, да се могу сместити и мушкиње и женскиње без кривих последица.

Потребна храна за ову стоку у Белој Реци, шиљана је сваких 15 дана, час из Љубичева час из Добричева, како су кад послови дозвољавали, да се теглећа снага на то употреби.

На паши је остала ергела до 7. Октобра ове године, па је тада због снега који је у Белој Реци пао, враћена у Љубичево на зимовник.

По учињеном распореду и уобичајеној пракси државни пастуви требали су да се упуте у станице 21. Фебруара и да буду у местима свога опредељења на дан 1. Марта ове године. Они пастуви што су били у Добричеву, зајиста су тога дана и упућени, али они што су се налазили у Љубичеву, једно због велике воде и отежаног прелаза преко Мораве а друго и због једне погрешке бившег Управника г. Петровића, испраћени су тек 10. Априла исте године, те су, дакле били на станицама уместо 4 само 2 ½ месеца.

Како су државни пастуви у прошлој години били распоређени по окрузима и колико су они приватних кобила опасали у свакоме поједином округу, може се видети из овога прегледа:

Редни број	У округу	Број			На 1 пастува долази кобила
		Станица	Пастува	Опашених кобила	
1	Алексиначком	1	3	119	40
2	Београдском	3	8	196	24
3	Ваљевском	1	7	136	19
4	Врањском	1	2	42	21
5	Јагодинском	3	4	119	30
6	Књажевачком	1	2	53	26
7	Крагујевачком	3	9	225	25
8	Крајинском	2	2	47	23
9	Крушевачком	1	8	237	30
10	Нишком	1	5	173	35
11	Пиротском	4	2	37	18
12	Подринском	1	2	55	27
13	Пожаревачком	2	21*	368	33
14	Рудничком	1	2	67	33
15	Смедеревском	2	6	160	27
16	Топличком	1	2	43	21
17	Ђупријском	2	17**	302	33
18	Ужичком	1	2	37	18
19	Црноречком	2	7	246	35
20	Чачанском	2	5	105	21
21	Шабачком	1	6	166	28
Свега		37	122	2.933	27

*) Међу пастувима у Пожаревачком округу било је у Љубичеву 4 пастува за државне кобиле, 1 пробач и 5 неспособних за опасивање.

**) Међу пастувима у Ћупријском округу било је у Добричеву 8 пастува неспособних за опасивање.

Када се узме у обзир да су државни пастуви у прошлој рачунској години отпраћени на станице за пуних 6 недеља доцније него што је требало, онда се може рећи да је опасен задовољавајући број приватних кобила.

Држање, нега и употреба државних пастува на станицама за опасавање приватних кобила, није као што би требало да је; Узрок су томе полицијске власти, које су дужне водити бригу о њима док су на станицама, а оне то у појединим местима не чине савесно. На неким местима пастуви нису имали добре коњушнице, на неким местима опет нису имали добру и здраву храну; на некима, напоследку, нису имали ону негу која им је потребна јер су из завода послани служитељи безразложно отпуштани и други узимани, који се у томе послу нису разумевали. На неким местима, шта више, државни пастуви нису имали ни довољно хране, колико је требало, него су Управини служитељи куповали је за свој новац и стоку хранили.

Како је завод државне ергеле остао готово сасвим без пастува за опасавање заводских кобила (пепињера), то је Управа учинила предлог Господину Министру Народне Привреде за куповину истих, и судећи по спремама које су за то учињене, нада се, да ће се још у току идућег месеца ова набавка извршити.

IV

Колико је завод државне ергеле у прошлој рачунској години имао говеди, колико је за то време приплођено, колико продано и колико остало за ову рачунску годину може се видети из овога прегледа:

Редни број		Било је 1 Новембра 1887 г.	Приплођено	Купљено	Продато	Било је 1 Новембра 1888 г.
1	Волова тегл.	63				63
2	Бикова	4	6			10
3	Јунаца	7			1	
4	Крава	7		2	5	4
5	Телади		5		3	2
Свега	81	11	2	9	79	

Теглећи волови већином су стари и дугогодишњом тешком службом већ тако изнурени, да се што пре морају заменити другима, млађима и за рад способнијима.

Краве су просте, мале и од нашег домаћег соја, те зато нису ни држане ради производње бикова, него само због млека, које је потребно за израну деце чиновника, званичника и служитеља заводских. Како су међу овим кравама пет грла били сасвим прости и неразвијени и како је међу јуницама било једно грло с телесном маном с једне стране, и како је опет с друге стране потписани желео да производњу млека споји са производњом бикова добре расе, то је решењем својим од 1. Јула ов. г. Н° 1232 наредио, да се ова грла на вашару пожарев. продаду, добијени новац депонује и очекује прилика за куповину других добрих крава. И зајиста Управи је испало за руком, те је од добијеног новца купила две добре и младе краве Кухандског соја, бернско-тиролске расе, а остатак добијеног новца унела је у касу као приход од сточарства.

Међу биковима 5 су алгајске расе а осталих 7 су мелези од алгајских и сименталских бикова и наших домаћих крава. Међу овима последњима један је тако тежак и стар да се више не може употребљавати за приплод, два су доста добро развијена и моћи ће се употребљавати за приплод а четири су сувише прости и за приплод неупотребљиви, али ће за теглење бити врло добри.

У прошлој рачунској години употребљавани су за приплођавање само 4 бика (2 у Љубичеву и 2 у Добричеву) и они су оплодили свега 111 приватних крава.

Напоследку, Управа част има напоменути, да би у прошлој години било оплођено много више приватних крава да је било више бикова, јер су многи људи враћали своје краве неоплођене због оскудице у биковима, и да је због тога необходимо да се број бикова повећа.

V

Управа државне ергеле има на расположењу ову непокретну имовину:

1) Добро	Љубичево	у величини	255.25 ЕКт.
2) „	Малу Међу	„	40.00 „
3) „	Чаир	„	20.00 „
4) „	Дудару	„	12.00 „
5) „	Клепечку	„	45.00 „
6) „	Рамски Рит	„	43.00 „

7)	„	Добричево	„	150.00	„
8)	„	Аду	„	110.00	„
9)	„	Белу Реку	„	<u>570.00</u>	„
					Свега 1.246 ЕКт.

Од свију ових добара премерена су само Љубичево, Добричево, Клепечка и Рамски Рит, а величина осталих добара опредељена је одприлике.

Од горе поменуте површине било је у прошлој рачун. години:

1)	Под	пашњаком		582,00	ЕКт.
2)	„	ливадама		308,75	„
3)	„	ораницама		167,00	„
4)	„	шумом и зградама			
		путовима итд.		188,25	„

Од 167 Ектара зиратне земље било је у прошлој години засејано:

1)	Јечмом		76	ЕКт
2)	Овсом		60	„
3)	Кукурузом		30	„
4)	Пшеницом		1	„

На засејавање ових површина утрошено је семена:

1)	Јечма		8.941	Кгр.
2)	Овса		9.418	„
3)	Кукуруза		440	„

Са ових површина и од наведених количина семена добивено је:

број	Врста хране	У Љубичеву	У Добричеву	свега
		К и л о г р а м а		
1	Јечма	43.500	69.139	112.639
2	Овса	34.600	33.388	67.988
3	Кукуруза	18.000	21.840	39.840
4	Пшенице	1.851		1.851
5	Сламе	119.000	150.000	269.000

По томе дао је:

Број	1 ект. земље	Врста хране	1 кгр. семена
	Кгр.		Кгр.
1	1.483	Јечма	12,6
2	1.133	Овса	7,2
3	1.328	Кукуруза	90,5
4	1.851	Пшенице	-
5	1.233	Сламе	14,6

Из овога види се јасно, да су јечам и пшеница дали принос већи а овас и кукуруз мањи од средњега.

Како је ове године пролеће било позно, па је сејање овса и јечма отпочето тек 11 Марта закључено 31 истог месеца. Сејање кукуруза пак извршено је у другој половини месеца Априла, но због рђавог семена морао се пресејавати више пута и све до 20 Маја.

Због тога, што је, као што је напоменуто, сејидба одоцнела, нису се могле све површине засејати сејаћим машинама (којих има 2 и то 1 у Љубичеву а 1 у Добричеву), него се извесан део морао засејати и обичним начином само да би се сејидба што пре свршила.

Жетва јечма, овса и пшенице извршена је између 1 и 11 Јула, косећим машинама и обичним начином, а кукуруза у другој половини месеца Септембра.

Вршидба стрмнина отпочета је 14 Јула и свршена је 31 Августа и извршена је вршећим машинама и то у Љубичеву, која се покреће животињском, а у Добричеву која се ставља у покрет парном снагом.

Од 308,75 ектара ливада налазе се у поморављу 220 (у Љубичеву 110 и у Добричеву 110) а у подунављу 88,75 ект.

Обе ливаде у поморављу као и она у Добричеву (Ада) изложене су поплавама и то оне од Дунава а ова од Мораве, те је зато принос њихов врло несигуран.

Косидба ливада у Љубичеву и Добричеву извршена је између 25 Маја и 30 Јуна а Клепачке и Рамскога Рита између 11 и 31 Јула и ово је учињено зато што су ове две ливаде скоро до краја месеца Маја биле под водом.

У прошлој рачунској години добијено је сена:

1) С ливаде Љубичевске		418.000	кгр.
2) „ Добричевске		200.000	„
3) „ Клепачке		73.000	„
4) „ Р. Рита		40.000	„
Свега		731.000	кгр.

По томе 1 ектар ливадског земљишта даје сена:

1) С ливаде	Љубичевске		3.800 ктр.
2) „	Добричевске		1.818 „
3) „	Клепечке		1.550 „
4) „	Р. Рита		990 „

И тако је дакле у прошлој рачунској години дао 1 ектар ливада у средњу руку 2.370 кгр. сена.

Сва добивена храна, сено и слама премерена је (осим сена и сламе у Добричеву јер тамо нема за то кантара), у магацине смештена и у магацинске књиге управине заведена.

VI

Већина зграда у Љубичеву и Добричеву подигнуте су од слабог материјала.

Неке су међу њима у врло рђавом стању, јер су одавно подигнуте па су сасвим дотрајале. Овде долазе: кобилска коњушница у Љубичеву, пастувска коњушница у Добричеву, зграда за канцеларију и станове чиновника и званичника у Добричеву, зграда за смештај волова, крава и бикова у Љубичеву, зграда за рабације у Љубичеву, зграда за седларницу и станове кобилара и зграда за станове седлара, дунђерина и настојника код кобила у Љубичеву.

Неке су опет међу њима у добром стању, али се због влажности не могу употребити за обитавање, него се са места где су морају што пре уклонити и на другоме устројити. Овде долазе: зграда за ковачницу, коларницу и станове ковача, колара и столара и зграда за стан баштована и чувара зелени, све у Љубичеву.

Како је воловска кошара у Добричеву била тако трошна, да је њен пад био неизбежан, то је она у прошлој рачунској години порушена, па је на њено место подигнута нова и од тврдог материјала, из средстава која су стајала Управи на расположењу.

За подизање нове пастувске коњушнице у Добричеву, нове кобилске коњушнице у Љубичеву, новог затвореног мањежа у Љубичеву и за довођење воде у Добричево, као већих грађевина, Управа је учинила предлог Господину Министру Народне Привреде и судећи по предусретљивости коју је нашла нада се, да ће се ове грађевине још у току ове рачунске године подићи.

За подизање пак других омањих зграда, као и за оправку и преправку сада постојећих, Управа је у прошлој рачунској години израдила спремила, осим дрвне грађе још и :

1) 140.000 ком. цигала и

2) 70.000 „ црепа.

Напоследку нека је напоменуто, да су у прошлој години све заводске грађевине оправљане и одржаване у доброме стању, у колико се то могло из заводских срестава, која је на ту целу имао на расположењу и која су била веома незнатна.

VII

За извршавање многобројних и разноврсних својих послова Управа је имала у прошлој рачунској години на расположењу људску и теглећу снагу.

Људску снагу сачињавали служитељи и осуђеници а теглећу 63 грла волова, а за лакше послове и потребан број коња.

Служитељи су употребљавани за неговање стоке а осуђеници, поред тога, још и за тешке пољске радове. Где се год могло и кад се год могло, служитељи су у интересу штедње замењивани осуђеницима, и по томе је како број служитеља тако и број осуђеника био свакога месеца други.

Међу служитељима било их је таквих, који су сваки свој посао радили с вољом и таквом преданошћу, да су, поред плате коју су добивали заслуживали и похвале, и то су већином били они, што су од дужег времена у служби при Управи и због тога имали већу и плату, а било је – па има их и сада – и таквих који овде дођу у службу само онда, кад је на другом месту не могу да добију па раде само онако и онолико како и колико морају.

Управа није могла па не може ни сада да прави избор у њима, јер су плате њихове тако мале, да иоле бољи служитељ овде неће ни да служи. С 36–40 динара месечно плате данас се незадовољавају ни покућари!

И међу осуђеницима има добрих радника, но врло мало. Већина је пак непослушна, непоуздана, немарљива и ради одређени посао само зато што се боји казни и само онолико колико хоће.

Управа је покушала на све могуће начине, па и наградама, да их послу приволи, но на жалост, то јој није пошло за руком, јер је велика већина остала онаква каква је.

За тешке радове могу се осуђеници под строгим надзором и употребити, али за неговање стоке никад, и ни под којим условима, јер су веома несавесни у вршењу ове службе.

Напоследку, Управа ова мора овде да помене и бекства осуђеника, којих је број, у осталом, прошле године био знатно мањи него других година. Можда ће за Управу београдског казненог завода бити мало неповољно ово што ће се овде навести, али истина да осуђеници из овога завода тако много бегају зато:

- 1) Што у овоме заводу боравећи више у пољу и шуми него у затвору имају и више прилике за бекство;
- 2) Што се овамо шаљу већином они осуђеници који су осуђени на вишегодишњу робију, те имају мање наде да ће дочекати да се редовно у слободу пусте;
- 3) Што се овамо шаљу они осуђеници, који изјаве да желе овамо доћи, а то су већином они који траже прилику да могу лакше побећи, коју затим овде и налазе;
- 4) Што се предлози Управини о помиловању осуђеника не узимају у обзир, па се осуђеници, губећи наду да ће кад год бити на слободи, одају бегану да се дочепају слободе; и
- 5) Што Управа нема толико средстава на расположењу да би могла држати већи број чувара осуђеника, ови често и без чувара морају на радове употребљавати.

Теглеће снаге којом је Управа располагала у прошлој рачунској години, а којом и сада располаже, није јој довољна за издржавање свију теглећих родова тачно и у своје време, једно зато, што ни број теглећих волова не стоји у размери с величином имовине заводске, а друго и зато, што раштрканост заводске имовине ову оскудицу у теглећој снази још и увеличава.

Да је оскудица у теглећој снази заиста тако велика види се већ и из тога, што у прошлој години није било готово ни једнога дана а да теглећи волови нису ништа радили, јер су морали радити и онда кад су и мудрост и интереси економије налагали да се рада поштеде.

VIII

Колико је у прошлој рачунској години примљено, утрошено и колико је остало за ову рачунску годину хране и фуражи, може се видети из овога прегледа:

Редни број	Врста хране и фуражи	Примљено			Утрошено			Претекло		
		У Љубичеву	У Добричеву	Свега	У Љубичеву	У Добричеву	Свега	У Љубичеву	У Добричеву	Свега
		К и л о г р а м а								
1	Јечма	241.742	101.234	342.976	181.882	54.799	236.681	59.860	46.435	106.295
2	Овса	162.695	63.653	226.348	89.695	48.774	138.469	73.000	14.879	87.879
3	Кукуруза	32.585	26.554	59.139	14.652	13.932	28.584	17.933	12.622	30.555
4	Јечмене јарме	28.003	-	28.003	27.803	-	27.803	200	-	200
5	Кук. јарме	13.645	-	13.645	13.643	-	13.645	-	-	-
6	Пшенице	2.260	-	2.260	-	-	-	2.260	-	2.260
7	Наполице	11.623	-	11.623	11.623	-	11.623	-	-	-
8	Ситне проје	143	-	143	143	-	143	-	-	-
9	Луперке	169	-	169	-	-	-	169	-	169
10	Елде	38	-	38	38	-	38	-	-	-
11	Сена	1,162.353	452.205	1,614.558	657.971	241.453	899.424	504.382	210.752	715.134
12	Сламе	412.994	300.000	712.994	289.961	107.739	397.700	123.033	192.260	315.293

IX

Колико је у прошлој рачун. години имала Управа државне ергеле прихода по свакој партији посебице и колико опет укупно, може се видети из овога прегледа:

Редни број	Приход од	Свега по партијама		Примедба
		дин.	п.	
1	Баште	3.112	56	Ово је стање било на дан 31. Децембра, јер рачунске књиге за рач. 1888 год. још нису закључене. Ова примедба важи и за идућу таблицу.
2	Ране и усева	1.971	38	
3	Радионица	55	50	
4	Пастув. такса	7.582	55	
5	Сточарства	5.684	29	
6	Аренде добара	3.860	20	
7	Биков. Такса	222	-	
8	Ванредни	1.354	99	
Свега		23.843	47	

X

Колико је у прошлој рачунској години било одобрено Управи државне ергеле на издржавање њено, колико је она од одобрених јој кредита утрошила, а колико је вратила од истих као уштеде, видеће се из овога прегледа:

Редни број	По партији	Одобрено		Утрошено		Уштеђено	
		дин.	п.	дин.	п.	дин.	п.
1	Плате чиновника	11.872	20	11.315	43	556	77
2	„ служитеља	65.000	-	62.756	74	2.243	26
3	Издржавање ергеле	50.000	-	44.942	11	5.057	89
4	Оправке зграда	3.000	-	2.993	95	6	05
Свега		129.872	20	122.008	23	7.863	97

Буџетом који је важио за 1888 годину рачунску, било је одобрено на плату служитеља Управиних 50.000 динара, но како се са овом сумом није могло изаћи на крај, то је Управа тражила накнадни кредит од 15.000 динара и добила га.

Остали накнадни кредити, који су у 1888 рач. год. прошли кроз дневник касе Управине, одобрени су за исплату дугова Управиних из прошлих рачунских година, пали су на терет дотичних година, па су где треба урачунати.

XI

Из свега до сада наведенога излази, да је Управа државне ергеле, остављајући сасвим на страну њен удео у народној привреди земаљској, који се не може тачно одредити, но који не може бити мањи од 145.000 динара према броју опашених народних кобила, имала у прошлој рачунској години ове приходе:

I	Приходи новчани	23.843-47
II	Вредност произведене хране и фуражи:	
1)	Јечма по одбитку семена 103.698 кгр. по 8 дин. 100 кгр.	8.295-84
2)	Овса „ „ „ 58.570 „ „ 8 „ 100 кгр.	4.685-60
3)	Кукуруза „ „ 39.400 „ „ 6 „ 100 „	2.364 –
4)	Пшенице „ „ 1.756 „ „ 12 „ 100 „	210-72
5)	Сена 731.000 кгр. по 4 дин. 100 кгр.	29.240 –
6)	Сламе 269.000 кгр. по 2 „ 100 кгр.	5.380 –
III	Вредност грађевинског материјала:	
1)	Циглама 140.000 ком. по 36 дин. 1.000 ком.	5.040 –
2)	Црепа 70.000 „ по 30 „ 1.000 ком.	2.100 –
IV	Вредност 40 ждребади по 100 динара грло	4.000 –
V	Вредност воловске штале у Добричеву	<u>3.000 –</u>
	Свега	88.159-63

XII

На свршетку овога извештаја Управа ова част има додати, да је овако сјајне резултате у прошлој рачунској години могла имати једино због тога, што су сви органи њени вршили своје дужности савесно, тачно и с највећом преданошћу, а међу овима нарочито г.г. Марко Миљковић и Сретен Јевтић, писари њени, које Управа и овом приликом препоручује пажњи Господина Министра Народне Привреде.

Управитељ
државне ергеле
Л. Р. Јовановић

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Необјављени извори – Unpublished Primary Sources

Државни архив Србије [=ДАС] [Državni arhiv Srbije [=DAS]]
Министарство народне привреде, Одељење за земљорадњу и сточарство [=МНП, З]
[Ministarstvo narodne privrede, Odeljenje za zemljoradnju i stočarstvo [=MNP, Z]]

Објављени извори – Published Primary Sources

Државни календар Краљевине Србије за 1898. годину, Београд 1898.
Државни календар Краљевине Србије за 1899. годину, Београд 1899.

Литература – Secondary Works

Garić Petrović, Gordana, „Pastuvske stanice u Kraljevini Srbiji”, u: *Zbornik radova i kratkih sadržaja. 34 savetovanje veterinara Srbije*, Beograd 2023, 447–455.

Гарић Петровић, Гордана, „Дугови Управе државне ергеле начињени у периоду од 1882. до 1888. године”, *Мешовита грађа (Miscellanea)* 45 (2024) 253–301. [Garić Petrović, Gordana, „Dugovi Uprave državne ergele načinjeni u periodu od 1882. do 1888. godine”, *Mešovita građa (Miscellanea)* 45 (2024) 253–301]

Гарић Петровић, Гордана, *Земљорадња у Србији (1878–1912)*, Београд 2017. [Garić Petrović, Gordana, *Zemljoradnja u Srbiji (1878–1912)*, Beograd 2017]

Гарић Петровић, Гордана, „Проблем издатака Управе државне ергеле у Љубичеву за чиновнике и служитеље”, *Мешовита грађа (Miscellanea)* 40 (2019) 121–142. [Garić Petrović, Gordana, „Problem izdataka Uprave državne ergele u Ljubičevu za činovnike i služitelje”, *Mešovita građa (Miscellanea)* 40 (2019) 121–142]

„Извештај”, *Тежак* XIII (1882) 145–146. [„Izveštaj”, *Težak* XIII (1882) 145–146]

„Личне новости”, *Тежак* XIV (1883) 116. [„Lične novosti”, *Težak* XIV (1883) 116]

Миљковић, Марко., „Производња и гајење коња”, *Тежак*, VII (1885) 383–395. [Miljković, M., „Proizvodnja i gajenje konja”, *Težak* VII (1885) 383–395.]

Миљковић Катић, Бојана, *Пољопривреда Кнежевине Србије (1834–1867)*, Београд 2014. [Miljković Katić, Bojana, *Poljoprivreda Kneževine Srbije (1834–1867)*, Beograd 2014]

„Позив”, *Тежак* XI (1880) 341. [„Poziv”, *Težak* XI (1880) 341]

Gordana Garić Petrović

**REPORT ON THE OPERATION
OF THE STATE STUD FARM ADMINISTRATION FROM 1888,
WITH AN OVERVIEW OF THE PREVIOUS OPERATIONAL PERIOD**

Summary

The document that is the subject of this paper was created on 31 December 1888. It is a report on the work of the State Stud Farm Administration, compiled by its then manager, Lazar Jovanović. Of particular significance is the fact that this report was produced following the problems the institution faced at the beginning of 1888, which were a consequence of several years of irrational operations. This extensive report is divided into twelve sections. These sections cover not only data relating to the previous calendar year, as was customary, but also data from earlier years. The earliest recorded data pertain to the number of horses owned by the stud farm in 1852.

In addition to the report on the number of horses, their sex and age, as well as the number of stallion stations and covered mares, the report also provides data on the stud farm's cattle. The State Stud Farm Administration possessed significant arable land, with an area of 1,246 hectares, on which various crops were sown, primarily barley, oats, maize and wheat. Parts of the land along the Morava and Danube rivers were under meadows.

The State Stud Farm generated income from the crops it cultivated, as well as from workshop fees, stallion and bull fees, livestock, and the leasing of certain properties. For the maintenance and improvement of the institution, a specific sum was allocated each year in the state budget. For the 1888 financial year, this amounted to 129,872 dinars and 20 paras.

The farm's buildings were mostly in poor condition due to their age and the inferior materials from which they were constructed. A particular problem was the workforce at the farm. It consisted of hired servants and convicts. Low wages deterred better labour, so only those with no other choice came to work at the stud farm. The farm faced even greater difficulties with the convicts, who were prone to escaping.

This report is being prepared for publication on this occasion and is held in the State Archives of Serbia, in the fonds of the Ministry of the National Economy (Ministarstvo narodne privrede), Department for Agriculture and Livestock (MNP, Z), in unfasciculated material for the year 1888. It was archived in the Ministry of the National Economy under the registration number Zbr. 1 for the year 1889. The document has been prepared without orthographic and grammatical interventions.

Оригиналан научни рад

Примљен: 9. 5. 2025.

Коначно прихваћен за објављивање: 26. 6. 2025.